

200 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ
ΤΑ ΚΑΘΟΡΙΣΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΚΑΙ Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Από το Λάιμπαχ στο Ναβαρίνο

Σωτήρης Ριζάς

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Συμβολή στην Ελληνική Επανάσταση του 1821 9

ΠΡΟΛΟΓΟΣ 21

1. Η ευρωπαϊκή ισορροπία δυνάμεων 31

2. Η ρωσική πολιτική και η Επανάσταση 39

3. Η Ρωσία, η Φιλική Εταιρεία
και ο Καποδίστριας 49

4. Η Επανάσταση και η ευρωπαϊκή πολιτική 71

5. Η ανακίνηση του ελληνικού ζητήματος 97

6. Προς ρύθμιση του ελληνικού ζητήματος 123

7. Ο Φιλελληνισμός 133

8. Η διπλωματική διευθέτηση
και η στρατιωτική της επιβολή 143

ΕΠΙΛΟΓΟΣ 155

ΒΑΣΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 161

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ 165

1

Η ευρωπαϊκή ισορροπία δυνάμεων

Η ήττα του γαλλικού στρατού στο Βατερλό τον Ιούνιο του 1815 σήμαινε την οριστική ήττα της Γαλλικής Επανάστασης ύστερα από έναν πόλεμο που είχε διαρκέσει σχεδόν ένα τέταρτο του αιώνα (1792-1815). Οι ευρωπαϊκές υποθέσεις θα ρυθμιζόνταν εφεξής με βάση τις αποφάσεις του Συνεδρίου της Βιέννης, το οποίο είχε ολοκληρώσει τις εργασίες του λίγες μόνο μέρες πριν από την τελευταία στρατιωτική αναμέτρηση του Ναπολέοντα με τους Συμμάχους.⁶

Η ουσία του διακανονισμού της Βιέννης έγκειται σε αυτό που έχουν επισημάνει δύο Βρετανοί ιστορικοί, οι Bridge και Bullen, ότι με τον διακανονισμό του 1815 αναγνωριζόταν και δινόταν έμφαση «στην εξάρτηση της τάξης μεταξύ των κρατών από τη διατήρηση της τάξης μέσα στα κράτη». Υπήρχε μια διαφορά όμως στην

προσέγγιση μεταξύ της Αυστρίας και της Ρωσίας αφενός και της Βρετανίας αφετέρου: Η βρετανική πολιτική, της οποίας αρχιτέκτονας ήταν ο υπουργός Εξωτερικών Ρόμπερτ Στιούαρτ Κάσλρεϊ, ήταν πραγματιστική, απέβλεπε στην κατά περίπτωση αντιμετώπιση των κρίσεων όταν προέκυπταν επαναστάσεις ή πιέσεις για ανατροπή. Η αυστριακή και η ρωσική αντίληψη, όπως την εξέφραζε πάγια ο καγκελάριος της Αυστρίας Κλέμενς φον Μέτερνικ και τουλάχιστον για μία δεκαετία ο αυτοκράτορας Αλέξανδρος ο Α΄, ήταν περισσότερο δογματική και άκαμπτη, απέβλεπε στην αλληλεγγύη των χριστιανών ηγεμόνων έναντι οποιασδήποτε τάσης για ανατροπή, αλλά δεν διέθετε κατ' ανάγκη και μια σαφή στρατηγική εκτός από μια γενική προδιάθεση για επέμβαση προς καταστολή οποιασδήποτε ανατρεπτικής κίνησης.⁷

Η Ρωσία ήταν σημαντική για την εξέλιξη του ελληνικού ζητήματος, και έως την έκρηξη της Επανάστασης του 1821 ο ρόλος της ήταν κατά πολύ σπουδαιότερος από τον ρόλο της Βρετανίας. Η ρωσική πολιτική, προκειμένου να γίνει κατανοητή, πρέπει να ενταχθεί σε ένα ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο. Η αφετηρία του πρέπει να αναζητηθεί στη βασιλεία του Πέτρου του Μεγάλου (1682-1725), ο οποίος εισήγαγε τη χώρα του στις ευρωπαϊκές υποθέσεις και έθεσε στρατηγικούς στόχους οι οποίοι υπηρετήθηκαν από τους χειριστές της ρωσικής

πολιτικής σε μακρά διάρκεια.⁸ Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Πέτρου πραγματοποιήθηκε ένας θεμελιώδης μετασχηματισμός του κράτους: από το μεγάλο δουκάτο της Μόσχας, το οποίο μικρή σχέση είχε με την ευρωπαϊκή πολιτική, προέκυψε μια ρωσική αυτοκρατορία η οποία είχε συμφέροντα στην ευρωπαϊκή ήπειρο και θα αποτελούσε έναν από τους συντελεστές της ισορροπίας δυνάμεων σε αυτήν και στη Μαύρη Θάλασσα. Αυτή αποτέλεσε τον πρώτο σταθμό σε μια διαρκή επιδίωξη εξόδου της Ρωσίας προς τις λεγόμενες θερμές θάλασσες. Η πορεία προς τα δυτικά έφερε τη Ρωσία σε σύγκρουση με τη Σουηδία, τη μεγάλη περιφερειακή δύναμη της εποχής, και προς νότο με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Στο πλαίσιο αυτό, καταγράφεται ήδη το 1710 η πρώτη έκκληση της Ρωσίας προς τους χριστιανούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για να απαλλαγούν από την εξουσία του μουσουλμάνου κυριάρχου τους. Με τη λήξη του εικοσαετούς Ρωσο-σουηδικού Πολέμου το 1721, η Ρωσία είχε εγκατασταθεί στη Βαλτική Θάλασσα και ήταν πλέον μια ευρωπαϊκή δύναμη, αλλά παρέμενε ανοικτό το θέμα της καθόδου της προς νότο, στις θερμές θάλασσες. Ο στόχος αυτός επιτυγχανόταν με αργό ρυθμό, καθώς η Ρωσία εγκαταστάθηκε οριστικά στη Θάλασσα του Αζόφ, μια σχεδόν κλειστή και ρηχή θαλάσσια περιοχή του Εύξεινου Πόντου, το 1739, με τη λήξη ενός ρω-

σο-τουρκικού πολέμου. Η Ρωσία επρόκειτο να εμπλακεί κατά τη διάρκεια της βασιλείας της Αικατερίνης της Μεγάλης (1762-1796) σε δύο πολέμους με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, το 1768-1774 και το 1787-1792. Οι πόλεμοι αυτοί εδραίωσαν τον διαρκή ρωσο-τουρκικό ανταγωνισμό και μονιμοποίησαν τη θέση της Ρωσίας ως διεκδικητή της κληρονομιάς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η οποία σταδιακά αποδυναμωνόταν. Η παρακμή της όμως ήταν αργή και η πτώση της επιβραδυνόταν από το γεγονός ότι ήταν πολύ σημαντική για την ευρωπαϊκή ισορροπία δυνάμεων, ώστε να αφηθεί η Ρωσία ανενόχλητη να εφαρμόσει την πολιτική της. Εξάλλου και η ρωσική ισχύς δεν ήταν τέτοια ώστε να είναι σε θέση η Πετρούπολη να καταφέρει καίριο πλήγμα κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σε βραχύ διάστημα. Ο πρώτος πόλεμος είχε σημαίνει και την ενεργή σύνδεση των Ελλήνων με τη ρωσική στρατηγική. Το 1770 ο απεσταλμένος της αυτοκράτειρας της Ρωσίας Γκριγκόρι Ορλώφ πέτυχε να προκαλέσει εξέγερση των Ελλήνων στην Πελοπόννησο, η οποία όμως κατεστάλη. Η συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊνάρτζι το 1774, με την οποία τερματίστηκε ο πρώτος ρωσο-τουρκικός πόλεμος της βασιλείας της Μεγάλης Αικατερίνης, δημιούργησε μια νέα ισορροπία υπέρ της Ρωσίας, καθώς αυτή απέκτησε το λιμάνι του Αζόφ και πέτυχε την αναγνώριση της ανεξαρτησίας του χανάτου

της Κριμαίας, το οποίο επρόκειτο να προσαρτηθεί από τη Ρωσία το 1783. Επίσης, οι υπήκοοί της απέκτησαν το δικαίωμα να εμπορεύονται στον Εύξεινο Πόντο και στον Δούναβη, δικαίωμα το οποίο ωφέλησε Έλληνες πλοιοκτήτες, που έσπευσαν να θέσουν τα πλοία τους υπό ρωσική σημαία ή την εμπορική τους δραστηριότητα υπό ρωσική προστασία. Η Ρωσία αποχώρησε από τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, υπό την προϋπόθεση ότι θα γινόταν σεβαστή η θρησκευτική ελευθερία. Ακόμα σημαντικότερο ήταν το δικαίωμα που απέκτησαν οι Ρώσοι πρεσβευτές στην Πύλη να προβαίνουν σε παραστάσεις προς όφελος των χριστιανών ορθοδόξων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αν και η διάταξη αυτή δεν δημιουργούσε υποχρέωση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία να αποδέχεται είτε τις αιτιάσεις είτε τις προτάσεις των ρωσικών διαβημάτων, ήταν σαφές ότι η Ρωσία αποκτούσε κάποιο αόριστο, αλλά από πολιτική άποψη χρήσιμο, έρεισμα παρακολούθησης των εσωτερικών υποθέσεων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Συνεπώς είναι ακριβές αυτό που υποστήριξε η Barbara Jelavich ότι η συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή συνιστούσε υποχώρηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και στροφή στην ισορροπία των ρωσο-τουρκικών σχέσεων.⁹

Η λήξη του πολέμου το 1774 δεν σηματοδοτούσε την αναστολή των ρωσικών βλέψεων. Ο θάνατος της

Μαρίας Θηρεσίας των Αψβούργων, το 1780, σήμανε την αναθέρμανση των σχέσεων Πετρούπολης-Βιέννης, καθώς τη διαδέχθηκε στον θρόνο ο Ιωσήφ ο Β΄, ο οποίος ήταν περισσότερο δεκτικός σε συνεργασία με τη Ρωσία. Ο στόχος πλέον της Πετρούπολης ήταν πολύ περισσότερο φιλόδοξος και συνίστατο στον διαμελισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η ρωσική πρόταση προς τη Βιέννη απέβλεπε στην κατάληψη από τη Ρωσία του δυτικού Καυκάσου, της Κριμαίας και της περιοχής του Δνεύστερου. Η Μολδαβία και η Βλαχία επρόκειτο να ενοποιηθούν και να αποτελέσουν το κράτος της Δακίας, ενώ ο αυτοκράτορας Ιωσήφ θα προσέθετε στις κτήσεις του τμήματα της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης, της Σερβίας, της Ιστρίας και της Δαλματίας. Ό,τι απέμενε από τις οθωμανικές επαρχίες στην Ευρώπη, δηλαδή η Βουλγαρία και η Ελλάδα, επρόκειτο να αποτελέσουν μια ελληνική αυτοκρατορία με πρωτεύουσα την Κωνσταντινούπολη και αυτοκράτορα τον μεγάλο δούκα Κωνσταντίνο, εγγονό της Αικατερίνης. Η ρωσική δραστηριότητα στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες και στη Γεωργία οδήγησε στην έκρηξη νέου Ρωσο-τουρκικού Πολέμου το 1787, ο οποίος τερματίστηκε το 1792. Ο Ιωσήφ είχε αποβιώσει εντωμεταξύ, το 1790, και ο νέος αυτοκράτορας Λεοπόλδος ο Β΄ δεν συνέχισε τον πόλεμο στο πλευρό της Ρωσίας, η πολιτική της οποίας είχε αρχίσει να προκαλεί την

αντίδραση άλλων δυνάμεων, όπως η Βρετανία αλλά και η Πρωσία.¹⁰

Η Αικατερίνη η Μεγάλη δεν κατόρθωσε να προωθήσει το πιο φιλόδοξο μέρος της ατζέντας της, τον διαμελισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και η εξέλιξη των ρωσο-τουρκικών σχέσεων παρέμεινε ασταθής. Επικρατούσε συνήθως ένταση, η οποία μπορούσε να καταλήξει σε συγκρούσεις, εκτός εάν παρεμβαλλόταν προς στιγμήν ένας εξωτερικός παράγοντας που θα υποχρέωνε τις δύο πλευρές σε συνεννόηση. Αυτό συνέβη με την εκστρατεία του Ναπολέοντα στην Αίγυπτο, το 1798, η οποία οδήγησε σε προσωρινή ρωσο-τουρκική κατοχή της Επτανήσου (1800-1807). Παράλληλα, η εξέγερση του πασά του Βιδινίου Οσμάν Πασβάνογλου οδήγησε την Πύλη σε μια νέα συμφωνία με τη Ρωσία για το καθεστώς των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών, το 1802, σύμφωνα με την οποία οι Φαναριώτες ηγεμόνες θα διορίζονταν για επταετή θητεία με ρωσική συγκατάθεση και θα έπρεπε να λαμβάνουν υπόψη τις παραστάσεις που μπορεί να έκανε ο απεσταλμένος της Ρωσίας. Το καθεστώς αυτό δημιουργούσε τριβές και οδήγησε σε νέο Ρωσο-τουρκικό Πόλεμο, από το 1806 έως το 1812. Οι ρωσικές δυνάμεις δεν ήταν σε θέση να καταφέρουν αποφασιστικό πλήγμα στον οθωμανικό στρατό, ενώ η Πετρούπολη έπρεπε να λαμβάνει υπόψη και τις απόψεις της Γαλλίας, με την

οποία συνδεόταν με συμμαχία έως το 1812, όταν ο Ναπολέων αποφάσισε την εισβολή στη Ρωσία. Ενόψει ακριβώς της επιδείνωσης των σχέσεων με τη Γαλλία, η Ρωσία συνήψε τη συνθήκη ειρήνης με την Οθωμανική Αυτοκρατορία τον Μάιο του 1812 στο Βουκουρέστι. Η συνθήκη αυτή εντασσόταν στη μακρά αλυσίδα συνθηκών οι οποίες στο σύνολο ενίσχυαν τη ρωσική θέση έναντι της Πύλης. Με τη διευθέτηση του 1812 η Ρωσία δεν προσαρτούσε τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, όπως θα επιθυμούσε, αλλά προσάρτησε τη Βεσσαραβία, μια σχετικώς ευρεία εδαφική ζώνη έως τον ποταμό Προύθο, με πρωτεύουσα το Κισνόβι (σήμερα Κισινάου), και ταυτόχρονα επιβεβαίωσε τα συμβατικά δικαιώματα που της είχαν αναγνωριστεί με τις προηγούμενες συνθήκες.¹¹

Η Ελληνική Επανάσταση κατατάσσεται
δικαιολογημένα στις μεγάλες επαναστάσεις
που σφράγισαν την εποχή της Νεωτερικότητας.
Η συμπλήρωση διακοσίων ετών από την έκρηξη
της έχει εύλογα κορυφώσει το ενδιαφέρον.

Η Σειρά 200 χρόνια από την Επανάσταση
φιλοδοξεί να συνεισφέρει στη δημόσια
ιστορία και στον διάλογο για τον χαρακτήρα
και τις μορφές της Παλιγγενεσίας των Ελλήνων.

Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 εγγράφεται, στην εθνική
ιστορία, ως ένα γεγονός που αφορά την επίδιωξη του ελληνικού
έθνους να αποκτήσει την ανεξαρτησία του, ταυτόχρονα όμως
αποτελεί και ένα γεγονός της ευρωπαϊκής ιστορίας.

Σκοπός αυτού του βιβλίου είναι να διερευνήσει τον ρόλο των
Μεγάλων Δυνάμεων στην έκρηξη και την εξέλιξη της Επανάστασης.
Η ευρωπαϊκή συνδρομή ήταν αναγκαία για την ολοκλήρωσή της,
χωρίς την πρωτοβουλία των ίδιων των Ελλήνων όμως δεν θα
είχε υπάρξει η ναυμαχία του Ναβαρίνου.

Η Επανάσταση του 1821 δεν είχε συνέπειες μόνο για τους
Έλληνες αλλά ήταν ένα από τα γεγονότα που οδήγησαν στη
διάσπαση της Ευρώπης της Ιεράς Συμμαχίας, που είχε
επικρατήσει μετά την ήττα του Ναπολέοντα και το συνέδριο
της Βιέννης το 1815.

ISBN: 978-618-03-2199-9

9 786180 321999

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ: 82199